

University of Groningen

Bekker, Balthasar

van Sluis, Jacob

Published in:
Encyclopedie Nadere Reformatie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Early version, also known as pre-print

Publication date:
2015

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van Sluis, J. (2015). Bekker, Balthasar: 1634-1698. In W. J. op 't Hof (editor), *Encyclopedie Nadere Reformatie: I: Biografieën A-K* (blz. 83-86). De Groot Goudriaan.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Balthasar Bekker (1634-1698)

Jacob van Sluis

* Metslawier (Frl.) 20 maart 1634, † Amsterdam 11 juni 1698, zv Henricus Bekker, pred., en Maria Reidtin. Stud. filos. Groningen 11 apr. 1650, stud. theol. Franeker 8 mrt. 1653, dr. theol. Franeker 25 mei 1665. Rector Lat. school Franeker 1655, pred. Oosterlittens 1657, Franeker 1666, Loenen 1674, Weesp 1676, Amsterdam 1679-1692 (afgezet). Tr. 1. Franeker 1655 Elske Waalkens (1633-1664), tr. 2. Franeker 1666 Frouk Fullenius (1634-1721), dochter van de Franeker hoogleraar Bernardus Fullenius Sr. en weduwe van de stadssecretaris van Dokkum dr. Idzardus Bloemendal. Een zoon uit het tweede huwelijk (Johannes Hericus) werd predikant.

Levensloop

De ouders van Bekker waren afkomstig uit Duitsland omgeving Bielefeld en zijn eerste onderwijs ontving de jonge Balthasar aan huis van zijn vader, door hem in terugblik zeer gewaardeerd. Aan de universiteit van Groningen volgde Bekker colleges bij Jacobus Alting, wiens *Opera omnia* hij later nog zou uitgeven, en te Franeker disputeerde hij onder Nicolaus Arnoldus* en volgde hij tevens colleges wiskunde bij zijn latere schoonvader Bernard Fullenius. Op 10 september 1655 deed Bekker peremptoir examen voor de classis Franeker, maar omdat hij geen predikantsplaats kon verkrijgen werd hij rector aan de Latijnse school te Franeker. Deze functie beviel hem matig en het beroep naar Oosterlittens nam hij gretig aan. In zijn volgende standplaats, Franeker, verzorgde Bekker als privaat docent ook colleges aan huis voor studenten. Om vrijheid voor publiceren te verkrijgen, los van kerkelijke goedkeuring, koos hij alsnog voor een promotie in de theologie, met Christianus Schotanus als promotor. Opmerkelijk is dat hij de promotie liet samenvallen met de vergadering van de provinciale synode eveneens in Franeker, waardoor zo'n 100 predikanten daarbij aanwezig konden zijn.

Tijdens zijn jaren in Franeker kwam Bekker tot driemaal toe in conflict met zijn ambtsbroeders. Het eerste conflict betrof de lijkpredikantie, die hij bij het overlijden van zijn eerste echtgenote had gehouden: Bekker verdedigde het gebruik tegenover het verwijt dat het een paapse superstitie diende. Een tweede conflict rolde voort uit een pleidooi voor de cartesiaanse filosofie die Bekker had gepubliceerd. Het derde conflict was echter het ingrijpendst. Bekker werkte aan een drietal catechetische geschriften, waarvan de titels toont hoezeer ze toegesneden zijn voor verschillende leeftijdsgroepen: *Kinder-Melk* (1668) voor de zeer jonge kinderen, *Gesneeden broodt* (1668) voor de oudere kinderen en *De vaste spyse der volmaakten* (1670) voor volwassenen. Dit laatste boek ontlokte van diverse zijden kritiek, o.a. van zijn leermeester Arnoldus. In de erop volgende kerkelijke procedure, die moest leiden tot een approbatie voor een tweede druk, circuleerden verschillende lijsten met punten van kritiek, volgden oordelen van de theologische faculteiten te Franeker en elders, en kwam het tot een publicatieverbod door Gedeputeerde Staten van Friesland. Bekker reageerde door zowel toe te geven als te protesteren, waardoor zijn gedrag voor de

tegenpartij grillig en onberekenbaar werd, en hij maakte de fout voortijdig met een tweede druk te komen. Het conflict werd pas beëindigd doordat Bekker een beroep naar Loenen aannam en zich daarmee onttrok Bekker aan de rechtsgang van kerk en overheid in Friesland.

Nog tijdens dit conflict, in het rampjaar 1672 toen Münsterse troepen de provinciegrenzen naderden, trad Bekker op als woordvoerder voor de gezamenlijke Friese predikanten. Gedeputeerde Staten hadden de predikanten verzocht om de onrust onder het volk weg te nemen. Daarop kwamen op 12 en 13 juli ruim 150 predikanten bijeen en met Bekker als preses stelden zij een remonstrantie op met voornamelijk politieke en militaire eisen: de aanstelling van de jonge prins-stadhouder tot kapitein-generaal en de verwijdering van roomse officieren. Aanvankelijk werd aan deze eisen toegegeven, maar met het keren van de krijgskansen in het najaar werd het stuk weer terzijde geschoven.

In zijn standplaatsen Loenen, Weesp en aanvankelijk ook te Amsterdam kende Bekker jaren van ongestoorde arbeid. Tegen het bijgeloof dat kometen onheilstijdingen aankondigen schreef hij *Onderszoek van de betekeninge der kometen* (1683), dat gunstig werd ontvangen. Een volgende studie over bijgeloof in heksen, demonen en geesten leidde echter tot een persoonlijk drama. *De betoverde wereld* (1690-1691) werd scherp veroordeeld door eigen kerkenraad, diverse classes en door synodes; Bekker had tot zijn ergernis te strijden tegenover verschillende 'rechtbanken'. Deze onduidelijke gang van zaken werd nog eens bemoeilijkt door Bekkers neiging om de procesgang te hekelen en om steeds weer de publiciteit te zoeken in vele pamfletten. De classis Amsterdam nam genoeg met een gedeeltelijke herroeping door Bekker, waartegen echter vele andere kerkelijke vergaderingen ageerden. Uiteindelijk werd Bekker door de particuliere synode van Noord-Holland geschorst en uit zijn ambt ontzet (22 januari 1692); de kerkenraad van Amsterdam weerde hem vervolgens van het avondmaal. De magistraat van Amsterdam negeerden de kerkelijke veroordeling in zoverre dat zij aan Bekker zijn traktement bleven uitbetalen en dat zij pas na zijn overlijden toestemden in het vervullen van de vacature. Teleurgesteld maar ongebroken overleed Bekker na een kort ziekbed.

Geschriften

In zijn belangrijkste geschriften, hierboven genoemd, toont Bekker zich voor alles een leraar, catechetisch voor de rechte leer dan wel onderwijzend tegen bijgeloof. Daarnaast publiceerde hij talloze pamfletten, waarin hij zich verdedigde in de door hem opgeroepen polemieken. Erkend moet worden dat hij meer tegenstanders dan medestanders naar de pen deed grijpen. *De betoverde wereld* leidde tot een pennestrijd met meer dan tweehonderd pamfletten en boekwerken. Bekker was er de persoon niet naar om deze strijd te mijden of werkelijk te temperen. Eenmaal afgezet schreef hij zijn *De Friesche godgeleerdheid* (1693), waarin hij alsnog de procedures hekelde rond de moeilijkheden die hij ruim twintig jaar eerder in Friesland had ervaren; in dit boek bundelde hij al zijn publicaties uit die periode. Zijn laatste boek verscheen in 1696 en behelsde een uitleg van de Nederlandse geloofsbelijdenis, vervat in 39 preken die hij niet meer vanaf de kansel kon verkondigen.

Betekenis

De rode draad in alle polemieken tegen Bekker is dat hem werd verweten dat hij op een te vrij wijze exegese pleegde en daarbij aan de rede een te grote betekenis toekende. In *De betoverde weereld* interpreteerde hij bijbelpassages over geesten en geestvervoeringen (bijvoorbeeld de verzoeking van Jezus in de woestijn) naar wat bekend staat als de accomodatietheorie: de duivel en de geesten werden gepersonificeerd beschreven, aangepast aan het beperkte bevattingvermogen van de gelovigen, op een wijze die niet strookt met het onvermogen van geesten om rechtstreeks in te werken op lichamen en andere geesten. Hierbij baseerde Bekker zich op het cartesische dualisme met een strikte scheiding van lichaam en geest. De natuurlijke orde, door God geschapen, staat geen directe werking van geesten zoals de duivel op andere geesten toe. Bijbelpassages die hierop wel lijken te duiden dienen zinnebeeldig te worden gelezen. De diepere reden was dat Bekker de 'geesten' geen werking wilde toekennen die alleen aan God toekwam. De nadruk op de ere Gods verkreeg zo een pastorale betekenis, die strikt individueel gericht was zonder bredere maatschappelijke insteek. Maar vele collegae-predikanten achtten de door Bekker gehanteerde vrije omgang met de Bijbel ongepast voor een bedienaar van het Woord. Omdat Bekker aan deze kritiek onvoldoende tegemoetkwam werd schorsing uiteindelijk onvermijdelijk.

Het door Bekker bestreden bijgeloof was minder een strijdpunt: aanklachten tegen hekserij e.d. werden al vanaf het begin van de 17de eeuw door de overheid en door kerkenraden niet ontvankelijk verklaard. Tot de tegenstanders behoorden niet alleen voetianen (E. van der Hoogh, M. Leydekker), maar ook coccejanen (H. Groenewegen, J. vander Waeyen, R. Andala). Sommige tegenstanders hielden mede onder verwijzing naar Bijbelse passages onverkort vast aan toverij en duivelse aanvechtingen; zo ook J. Koelman, die bovendien Bekker hoogmoed en een gebrek aan boetevaardigheid verweet.

Bekker zelf heeft zwaar geleden onder deze schorsing en vooral het weren van het avondmaal raakte hem diep. Hij hechtte aan de kerk, was volop leraar binnen de gemeente, maar hij was te rigide in zijn schriftuitleg. In de geschiedschrijving is Bekker veelvuldig getekend als een rationalistisch theoloog en als een voorloper van de Verlichting, maar in dat beeld zou hij zich niet hebben herkend.

Invloed

De invloed van Bekker is aanzienlijk geweest. Daarvan getuigen niet alleen de polemieken bij zijn leven, maar ook de vroege vertalingen van *De betoverde weereld* in het Duits (1693), Frans (1694) en Engels (1695). Een Nederlandse herdruk verscheen in 1739; in 1781-1782 verscheen andermaal een Duitse vertaling, onder auspiciën van J.S. Semler. Tevens keerden zijn argumenten tegen heksengeloof terug in buitenlandse geschriften, bijvoorbeeld van Christianus Thomasius. Want anders dan in de Republiek, waar het laatste heksenproces al in 1614 had plaatsgevonden, werd Bekker in het buitenland juist om deze door hem beoogde boodschap gelezen en gewaardeerd.

Literatuur

Kort bericht van 't gebruik of misbruik der lyk-reden en lyk-predicatien. Met een aanhangsel van eenighe synodale resolutien, aangaande het prediken metten aankleeve (Franeker 1666).

Kinder-melk, of kort begryp van den Heidelbergischen Catechismus, in ongebonden en gebonden

taale (Franeker 1668).

Gesneden broodt voor de Kristen kinderen, 't welk is de Heidelbergsche Catechismus in meer vraagen en kortere antwoorden gekerfdt tot verlichtinge der memorie en opscherpinge van 't oordeel der Kristelike jeugdt (Franeker 1668).

De vaste spyse der volmaakten, bestaande in eenige grondige en schriftmatige verklaringe van de leere die begrepen is in den Heidelbergsen Catechismus gebruikelik bij de Gereformeerde kerken der Vereende Nederlanden ... (Franeker 1670).

Ondersoek van de betekeninge der kometen, by gelegentheid van de genen die in de jaren 1680, 1681, en 1682, geschenen hebben (Leeuwarden 1683).

Uitlegginge van den propheet Daniel (Amsterdam 1688).

De betoverde weereld, zynde een grondig ondersoek van 't gemeen gevoelen aangaande de Geesten, deselver aart en vermogen, bewind en bedrijf, als ook 't gene de menschen door derselver kragt en gemeenschap doen : in twee boeken ondernomen (Leeuwarden 1691); *Idem, in vier boeken ondernomen* (Amsterdam 1691-1693; heruitgave Deventer 1739).

De Friesche godgeleerdheid (Amsterdam 1693).

De leere der gereformeerde kerken van de vrye Nederlanden, begrepen in derselver geloofsbelydenisse: van woord tot woord verklaard ... in 39 predikationen ... (Amsterdam 1696).

Geschriften

A. van der Linde, *Balthasar Bekker: bibliografie* ('s Gravenhage 1869).

W.P.C. Knuttel, *Balthasar Bekker, de bestrijder van het bijgeloof* ('s-Gravenhage 1906; herdruk Groningen / Castricum, 1979).

J.J. Kalma, 'It rampjier en de dûmnys', in: J.J. Kalma en K. de Vries (red.), *Friesland in het rampjaar 1672. It jier fan de miste kânsen* (Ljouwert 1972), 144-174.

Jacob van Sluis, *Bekkeriana. Balthasar Bekker biografisch en bibliografisch* (Stúdzje- en boarnemateriaal, 17) (Ljouwert 1994).

Thema-nummer: *Balthasar Bekker (1634-1698)*, in: *It beaken*, 58 (1996) 69-160.

Andrew Fix, *Fallen angels. Balthasar Bekker, spirit belief, and confessionality in the seventeenth century Dutch Republic* (Archives internationales d'histoire des idées, 165) (Dordrecht / Boston / London 1999).

Lesley Monfils, 'Een boek gaat door de wereld. Verspreiding en vroege bezitters van Balthasar Bekkers 'De betoverde weereld' (1691)', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 11 (2004), 67-82.

Johanna Maria Nooijen, 'Unserm grossen Bekker ein Denkmal'? Balthasar Bekkers 'Betoverde Weereld' in den deutschen Landen zwischen Orthodoxie und Aufklärung (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas, 20) (Münster [etc.] 2009).